

GEMUHLUOĞLU, İrfan Fethi

(1923-1977)

**Cumhuriyet dönemi
fikir adamlarından.**

İstanbul Göztepe'de doğdu. Arapkirli bir Türkmen ailesinin oğlu olup babası Mustafa Neşet Efendi, annesi Fatma Saniye Hanım'dır. Çocukluğu, son Osmanlı aydınlarının yaşadığı Erenköy ve Göztepe semtlerinde geçti. Yetişmesinde, geniş tarih bilgisinde, edebiyat ve tasavvufi olan münasebetinde, gönül adamı kişiliğinde ailesinin ve çevresinin büyük tesiri olmuştur. Haydarpaşa Lisesi'ni bitirdikten sonra bir süre İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne devam etti. 1950-1955 yılları arasında İstanbul'da çeşitli okullarda Türk dili ve edebiyatı hocalığı, 1955-1963 yıllarında Spor ve Sergi Sarayı müdürlüğü yaptı. Daha sonra Almanya'da iki yıl serbest gazeteci olarak çalıştı. 1965-1966 yıllarında Millî Eğitim Bakanlığı'nda özel kalem müdürlüğü görevinde bulundu. 1966-1970 yılları arasında Ankara ve İstanbul'da Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği basın müşavirliği yaptı. Çok sayıda vakıf, dernek ve hayır kurumunda yönetim ve danışma kurulu üyeliği gibi görevlerde de bulunan Gemuhluoğlu, kuruluşunu gerçekleştirdiği Türkp petrol Vakfı'nın sekiz yıl süreyle genel sekreterliğini yürüttü. 5 Ekim 1977'de İstanbul'da vefat etti. Kabri Sahrayıcedid Mezarlığı'ndadır.

Yaptığı hizmetlerle yaşadığı döneme bir gönül ve hizmet adamı olarak damgasını vuran Fethi Gemuhluoğlu sağlam karakteri, toplumu bir bütün olarak ele alan hoşgörülü tutumu ve herkese sevgiyle yaklaşımından dolayı etrafında aydın bir çevre oluşturdu. Zarif bir İstanbul Türkçesi'yle yaptığı konuşmaların-

da, mektup ve makalelerinde iman, aşk, emek, hürriyet, güzel ahlâk, çalışkanlık gibi değerlerin savunucusu oldu ve bir dönemin yüksek öğrenim gençliğine bu değerleri aşılama da önemli rol oynadı. Bulunduğu bütün görevlerde Batılılaşma'nın Türk toplumunda meydana getirdiği tahribatın onarılması için büyük çaba sarfetti.

Fikirlerini işlediği yazıları *Serdengeçti*, *Yeşilada*, *Arapgir Postası*, *Türk Yurdu*, *Düşünen Adam Mecmuası*, *Yeni Sabah*, *Göldağı* gibi gazete ve dergilerde yayımlanan Gemuhluoğlu konularını daha çok yaşanan hayatın içinden seçti. Büyük şehirlerde göçlerin gelecekte doğuracağı tehlikelerden Macar hürriyet savaşçılarına desteklemeye, mazlum ve masum milletlerin bağımsızlığına, İslâm ülkelerinin birbirine yakınlaşmasının öneminden müslümanların birbirlerini tenkit etmesinin yanlışlığına, sanattan siyasete, ahlâktan eğitim ve tarihî meselelere kadar hemen her konuda yazılar yazdı. Bir yandan millî meseleler üzerine yetkililerin dikkatini çekerek çözüm teklifleri getirirken öte yandan milletlerarası bazı konular üzerine de eğildi. Bu meseleleri çözüme kavuşturacak akademik kadroların yetişmesi için ömrünün sonuna kadar büyük bir gayretle çalıştı. Faaliyetlerini sevgi ve dostluk ekolü şekline dönüştüren bir prensip ve disiplin içinde sürdüren Gemuhluoğlu, gençlere sadece maddî ve mânevî açıdan destek olmakla kalmayıp kendilerinde bilgi, zekâ, cesaret ve sanat parıltısı gördüklerini yetenekleri doğrultusunda yönlendirdi ve böylece sadece akademik hayatta değil İslâmî düşünce, sanat ve kültür hayatının gelişmesi üzerinde de etkili oldu.

Halvetiyye tarikatının Şâbâniyye koluna mensup olan Gemuhluoğlu'nun şahsiyetini oluşturan temel unsur tasavvufur. Gemuhluoğlu, hayatı boyunca tasavvufun riya ve şöhretten uzak durmayı telkin eden anlayışına bağlı kalmış, birbirinden uzak çevrelerden edindiği çok sayıda dostuna hiçbir çıkar endişesi gözetmeden hizmet etmeyi ibadet kabul etmiştir. İnsanın başta kendisiyle dost, kendi içinde dengeli ve tutarlı olmasını önemli bir varlık şartı olarak ele almış, ferdin iç dünyasının güzelliğinin insana, dünyaya, hayata ve olaylara bakışta temel rol oynadığına inanmıştır. İnsanla insan, insanla eşya ve insanla mücerret kavramlar arasındaki dostluğu çok ileri

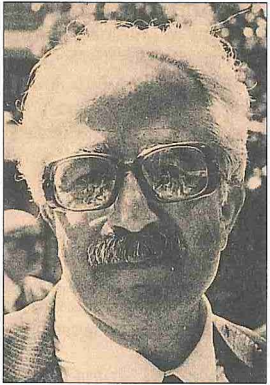
noktalara taşımış, şöhret, mal ve uyku dışında her şeyle ve herkesle dost olmanın gereği üzerinde ısrarla durmuştur. Buradan hareketle, bir müslüman için dünya ve âhiret diye bir ayırım yapılmadan âhiretin dünyada başladığını bile rek ölüme de dost olunması gerektiğini vurgulamıştır.

Konuşmalarında, makale ve mektuplarında sevgi ve dostluk kavramları üzerinde titizlikle duran Fethi Gemuhluoğlu, bunların ölçüsünün insana ve İslâm'a hizmet etmek olduğunu, sevginin hiçbir karşılığının bulunmadığını, insan hayatının aşk ve cezbe üzerine kurulduğunu ifade etmiştir. İnsanın iyi tarafını öne çıkarmanın ancak sevgi ve dostlukla mümkün olduğunu söyleyen Gemuhluoğlu'na göre aşk insanın katı yanlarını yumuşatarak hayata bir esneklik kazandırır. Bu esneklik güçlüklerin aşılmasına yardımcı olur, insanlar arasındaki dayanışmayı ve yardımlaşmayı mümkün kılar.

Gençlere, geçmiş geleceğe bağlamanın, insanları birbirine kaynaştırmanın, istikbale umutla bakmanın en temel yolunun sevgi olduğunu söylerken düşüncelerini kabul ettirme yerine özümsetme çabası içine girmiştir. Gemuhluoğlu insana dostça yaklaşımı, geçmiş geleceğe taşıyan siyasî şuurlu dehası, müesseselerle insanı birbirine ustaca bağlayan kişiliği, söz ve davranışlarındaki uyumla çağdaş bir müslüman örneği oldu. Ülkenin tabii kaynaklarını zenginliğe dönüştürecek beceri, bilgi ve ahlâkî donanıma sahip insanlara ihtiyaç olduğuna inandı ve hayatını bu insanları ortaya çıkaracak şartları oluşturmaya adanmıştı.

Bazı sohbet, mektup, hâtıra ve yazılarıyla ölümünden sonra hakkında yazılanların bir kısmı *Dostluk Üzerine* adlı bir kitapta toplanmış (İstanbul 1978), bu eserde de yer alan bir sohbeti daha sonra *Dostluğa Dair* adıyla ayrıca yayımlanmıştır (İstanbul 1988).

Necip Fazıl Kısakürek *Bâbîâli*'de, Cahit Zarifoğlu *Yaşamak*'ta ona müstakil bir yer ayırırken Nuri Pakdil *Bağlanma* adlı kitabında bütününü onu ele alıp anlatmış, ölümünün 10. yıldönümünde *Sufî Kültür-Sanat Yılı*'nda onunla ilgili çeşitli hâtıra, anekdot ve değerlendirmelerden oluşan geniş bir bölümüne yer verilmiştir. Gemuhluoğlu, 1977'den bu yana ölüm yıl dönümlerinde her kesimden sevenlerinin katıldığı anma toplantıları yanında radyo ve televizyon programlarıyla da anılmaktadır.

İrfan Fethi
Gemuhluoğlu

BİBLİYOGRAFYA :

Fethi Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine*, İstanbul 1978; a.m.f., *Dostluğa Dair* (haz. M. Ali — Selman Gemuhluoğlu), İstanbul 1988; Necip Fazıl Kısakürek, *Bâbîâlî*, İstanbul 1976, s. 350; a.m.f., *Rapor I*, İstanbul 15 Şubat 1976, s. 10-11; Nuri Pakdil, *Bağlanma*, Ankara 1979; *Sufîye Kültür-Sanat Yıllığı*, İstanbul 1987-88, s. 305-352; Cahit Zarifoğlu, *Yaşamak*, İstanbul 1990, s. 81-86; İhsan Işık, *Yazarlar Sözlüğü*, İstanbul 1990, s. 187; *Mavera*, sy. 12, İstanbul 1977; Yaşar Nuri Öztürk, "Bir Alp-Eren Vardı", *Lâle*, sy. 1, İstanbul 1982, s. 5-9; "Aşk Yeliyle İrgalanır Çiçekler veya Miras Mektupları", *Dolunay*, sy. 6-12, Kahramanmaraş 1986; *Boğaziçi*, sy. 63, İstanbul 1987; Cumali Ünalı, "Yirminci Yüzyılda Bir Derviş: Fethi Gemuhluoğlu", *Yeni Şafak*, İstanbul 21 Ekim 1995.

FERMAN KARAÇAM

GENC-i KÂRÜN

(bk. KÂRÜN).

GENC-i ŞEKER

(bk. FERİDÜDDİN MES'ÜD).

GENCE

(گنج)

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin
Bakü'den sonra ikinci büyük şehri.

Bakü'nün 363 km. batısında Küçük Kafkasya dağlarının kuzeydoğu eteğinde, Kür (Kura) ırmağının sağ kollarından Genceçay'ın her iki kıyısında Bakü-Tiflis demiryolu üzerinde yer almakta olup Azerbaycan'ın eski şehirlerindendir. Şehrin adı Ortaçağ Arap kaynaklarında Cence veya Kence, Fars kaynaklarında Gence, Ermeni ve Gürcü kaynaklarında Gandzak yahut Gandza şeklinde geçer. Bununla birlikte, Dede Korkut destanında Hristiyan ve müslüman dünyasının sınırları arasında gösterilen şehrin adının nereden geldiği ve ne zaman kurulduğu hakkında kesin bilgi yoktur. Şehrin adı bazı kaynaklarda Azerî Türkçesi'ndeki "gen yer" (açık, geniş yer) anlamına bağlanır. Bir başka görüşe göre de kelime Pehlevî dilinde "hazine, mahsul deposu" demektir.

Gence bölgesinde (Sakaşena) milâdî 576 yılında büyük bir Hun-Sâbir kitlesi yaşamaktaydı. 730-731 yıllarında Bâzcîr'in idaresinde 300.000 kişilik Hazar ordusunun Araplar'a karşı giriştiği sefer esnasında tahrip edilen şehirler arasında Gence'nin de adı geçer. Mirhând, şehrin kuruluşunun Sâsânî Hükümdarı Kubâd

dönemine uzandığını belirtirken Hamdullah Müstevfî-i Kazvî'nin buranın 39'da (659-60), Arrânî M. Kagankatvatsi ise 846-847 yıllarında Araplar tarafından kurulduğunu kaydederler. Münecimbaşı'nın kaynaklarından biri olan müellifi meçhul *Târîhu'l-Bâb*'daki bilgiye göre şehir, 245'te (859) Halife Mütevekkil-Alellah'ın sergerdelerinden Muhammed b. Hâlid b. Yezîd tarafından imar edilmiş ve Bâbülevbâb (Derbend) ile birlikte kendisine iktâ olarak verilmişti. Bu bilgilerden hareketle Gence'nin kuruluş ve teşekkülünün VI-VIII. yüzyıllar arasında olduğu söylenebilir.

Kuzey tarafında Kür ve kolları ile sulanan verimli bir ovanın, güneyinde ise üzerinde yaylalar, ormanlar bulunan dağlık bir arazinin yer aldığı Gence bölgesinde Araplar'dan önce göçebe Türkler yaşamaktaydı. VIII. yüzyılın başlarında Gence'nin bulunduğu Arrân bölgesi Hazarlar'la Araplar arasında cereyan eden savaflara sahne oldu. Dede Korkut destanında Berdea ile beraber, Oğuz Türkleri'nin kuzey hududunda Gürcistan sınırlarında Bağlı oğlu Amran'ın mâlikânesi olarak gösterilen Gence, İstahrî'ye göre Arap fetihlerinin ilk dönemlerinde Berdea'dan Tiflis'e ulaşan yolda küçük bir şehir durumundaydı. 943-944'te Hazar denizi ve Kür ırmağı yoluyla gelen Ruslar'ın Berdea'yı yağma ve tahrip etmelerinden sonra Arrân bölgesinin merkezi oldu ve hızla gelişmeye başladı, şehrin etrafı surlar ve hendekle çevrildi. 344 (955-56) yılında Sâlarîler hânedanı topraklarına katıldı ve Arrân valisinin ikametgâhı haline geldi. 360'ta (970-71) Şeddâdîler'in hâkimiyeti altına girdi. Şeddâdîler şehirde köprüler, kervansaraylar ve yeni surlar yaptılar. Böylece şehir eski surların dışına doğru genişledi ve burada yeni alışveriş merkezleri oluştu. Karadeniz kıyılarını İran'a bağlayan tarihî ticaret yolu üzerinde bulunması iktisadî hayatın daha da canlanmasına yol açtı.

Gence'ye hâkim olan Şeddâdîler 1054'te Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'e tâbi olmak zorunda kaldılar. 1067 yılında Gürcistan seferinden dönen Alparslan bir süre Gence'de kaldı. Sultan Melikşah 1076'da Gence'yi muvakkaten Emîr Fazlûn'dan alıp bütün bölgeyi Emîr Sav Tegin'e verdi. Böylece yöreye çok sayıda Türkmen yerleştirildi. Sultan Melikşah'ın 478 sonlarında (1086 başları) gerçekleşen Kafkasya seferi sırasında en ciddi mukavemeti Gence şehri göstermiş, bu

nun üzerine sultan Urfa Emîri Bozan'ı Fazlûn'u te'dib ve Gence'nin zaptıyla görevlendirmiştir. Çok çetin muhasaradan sonra ele geçirilen Gence ve çevresi doğrudan merkeze bağlandı. Şeddâdî Hükümdarı III. Fazlûn teslim oldu, fakat daha sonra tekrar Gence'ye hâkim olmayı başardı. Ardından Melikşah, 1088'de büyük bir orduyu Arrân üzerine gönderdi. Fazlûn teslim olmayı reddedince şehre zorla giren Selçuklular burayı yağma ettiler. Böylece Gence ve Arrân'da kesin olarak Selçuklu hâkimiyeti kurulmuş oldu. Şehir 486'da (1093) Sultan Berkyaruk tarafından Muhammed Tapar'a iktâ olarak verildi. Muhammed Tapar daha sonra atabegi Kutluğ Tegin'i öldürterek saltanat davasıyla ayaklandı ve bütün Arrân'a hâkim oldu. Sultan Berkyaruk ile aralarında vuku bulan üçüncü savaştan sonra yapılan antlaşmada (495/1101) Gence ve çevresi Muhammed Tapar'a bırakılmıştı. Muhammed Tapar tahta geçtikten sonra da Gence önemini kaybetmedi. Gürcü Kralı David 503'te (1110) Gence'ye kadar gelse de Muhammed Tapar tarafından bozguna uğratıldı.

1139'da büyük bir deprem sonucunda Gence geniş tahribata mâruz kaldı. İmâdüddin el-İsfahânî'ye göre deprem esnasında 300.000, İzzeddin İbnü'l-Esir'e göre 230.000 kişi hayatını kaybetti. Bu olay sırasında Kepez dağından kopan bir heyelân kütlesi aşağı inerek Aksu ırmağının önünü kapatmış ve bu doğal setin arkasında suların birikmesiyle şimdiki Göygöl oluşmuştu. Bu durumdan faydalanan Gürcü Kralı I. Dimitrius, zelzeleden yıkılmış Gence'ye baskın yaparak şehri yağmaladı. Baskın sırasında Gürcüler ganimet olarak Gence'nin meşhur demir kapısını da Gürcistan'a götürdüler. Kapı bugün Gürcistan'da Kutaisi şehri civarında Gelati Manastırı'ndadır. Gence, Gürcü saldırılarına karşı müslümanlar tarafından uç bölgesi (sugür) olarak kabul edilmiş ve tahkimat yapılmıştır.

521'de (1127) Gence ve Arrân, Selçuklu valileri Karasungur ve Çavlı'nın idare-

Gence'de
darbedilen
1213 (1798-99)
yılına ait
gümüş sikke